

MÜCÂHEDE

“Yollarımızı gösterdiklerimiz uğrumuzda mücâhede ederler” şeklinde yorumlanabileceğine dikkat çekmiş ve, “Talep eden bulur” önermesi kadar, “Bulan talep eder” önermesinin de doğru olduğunu belirtmiştir (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 255).

Tasavvufî çevrelerde başlangıçtan beri mücâhedeği yanlış anlayan ve yanlış uygulayan kişi ve zümreler olagelmiş, bu konuda aşırı gidenler kâmil müşidler tarafından uyarılmıştır. Meselâ ilk sûfî müelliflerden Ebû Nasr es-Serrâc *el-Lüma'*da ölçüsüz bir şekilde mücâhede yapanların düştükleri hatalara geniş yer ayırmıştır (s. 523-530). Mücâhedenin aşırı şekilleri tasavvuf karşıtı çevrelerde şiddetle eleştirilmiştir (meselâ bk. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, s. 199-205).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “cehd” md.; *et-Ta'rifât*, “mücâhid” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 218; *Müsned*, VI, 20; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-cihâd”, 2; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 523-530; Kelâbâzî, *et-Ta'aruf*, s. 141, 147; Ebü Tâlib el-Mekkî, *Ḳütü'l-ḳulûb*, Kahire 1961, II, 283; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 95; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 84, 265, 266; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 244, 251, 252, 255; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 243; III, 72; IV, 395-403; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblîs*, Kahire 1928, s. 199-205; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 198; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 207; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, II, 290; Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 19, 135; V, 308; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 54-55; Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ'*, I, 143; Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1298, s. 117; İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerh-i Usûlü'l-aşere*, İstanbul 1291, s. 136.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MÜCÂHİD el-ÂMİRÎ

(مجاهد العامري)

Ebü'l-Ceyş (Ebü'l-Hasen) Mücâhid b. Abdillâh el-Muvaffak el-Âmirî (ö. 436/1044-45)

**Mülûkû't-tavâiften
Dâniye Emirliği'nin kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1014-1045).**

Rum, İspanyol veya Slav asıllı (Saklebî) olduğu rivayet edilir. Âmirîler'in sarayında yetiştiğinden kaynaklarda el-Fityânü'l-Âmiriyyûn arasında sayılmış, ayrıca hadim Sakâlibe'den (huddâmü'l-hisyân) ayrılması için “fahl” (tam erkek) sıfatıyla tanımlanmıştır. Kurtuba'da (Cordoba) Hâcib İbn Ebü Âmir el-Mansûr'un himayesinde iyi bir eğitim gördüğü, özellikle dinî ilimler ve Arap edebiyatında yetiştiği bilinmektedir.

Bazı rivayetlerde onun Belensiye (Valencia) yahut Balear adalarında (el-Cezâirü's-Şarḳiyye) Âmirîler adına valilik yaptığı belirtilmektedir. XI. yüzyılın başlarında Âmirîler'in iktidardan uzaklaştırılması üzerine bu aileye bağlı diğer Saklebî kumandan ve idareciler gibi Kurtuba'dan ayrılarak Doğu Endülüs'te Balear adalarını da içine alan Dâniye Emirliği'ni kurdu (405/1014; kaynaklarda 400, 402 ve 403 tarihleri de verilmektedir). Mücâhid, Dâniye'de “el-Muvaffak” lakabıyla hükümranlılığını ilân etmekle beraber Emevîler'e olan bağlılığını sürdürdü. Bu sülâleden Ebü Abdullah el-Muaytî diye tanınan bir fakihî Müntasır-Billâh lakabıyla halife ilan etti ve onun adını taşıyan sikkeler bastırdı (405/1015); halife de kendisine Zülvizâreteyn lakabını verdi.

Mücâhid, Dâniye'nin coğrafi konumu sebebiyle dikkatini daha çok Akdeniz'in hıristiyan hâkimiyetindeki adalarına çevirdi. Dâniye ve Balear adalarındaki tersaneleri yenileyerek güçlü bir donanma kurdu ve Dâniye'yi Endülüs'ün en büyük iki deniz üssünden biri haline getirdi. 406 (1015-16) yılında 120 gemi ve 1000 süvarinin katıldığı bir seferle Sardinya adasının büyük bir kısmını fetheden Mücâhid, burada müslümanların varlığını kalıcı kılmak amacıyla yeni ve büyük bir şehrin kurulması için emir verdi. Ancak yaklaşık on ay sonra papalığın teşvikiyle hazırlanan bir Haçlı donanmasının saldırısı ve savaş sırasında çıkan şiddetli rüzgârın müslüman gemilerinin önemli bir bölümünün batmasına sebep olması sonucu, karaya dönüp aile mensuplarını yanına alamadan çok az sayıda gemiyle Sardinya'ya terketmek zorunda kaldı. Bazı hıristiyan kaynaklarında Mücâhid'in bundan sonra ada üzerine 1019 yılında bir sefer daha düzenlediği belirtilmektedir.

Dâniye'ye döndüğünde Mücâhid, Muaytî'nin kendisine çizilen görev alanının dışına çıkıp bütün yetkileri ele geçirdiğini ve bazı icraatlarıyla şehirde huzursuzluk meydana getirdiğini görerek onu Mağrib'deki Bicâye'ye sürdü. Ardından Sardinya'da esaret altında kalan ailesini kurtardı; fakat Sardinyalılar, onun adaya tekrar saldırmasını önlemek amacıyla oğlu Ali'yi ellerinde tutmaya devam ettiler. Latince öğrenen ve hıristiyan terbiyesiyle yetişen Ali on yedi yaşına ulaştığında kurtarılabildi ve Mücâhid onun yokluğunda verdiği kararı değiştirip kendisini vâlihtliğe getirdi. Mücâhid 408 (1017) yılında, başını Hayrân el-Âmirî'nin çektiği diğer Saklebî emirler gibi, Kurtuba'ya ele geçirip hilâfet iddiasın-

da bulunan Şif Hammûdiler'e karşı Mur-tazâ-Billâh unvanıyla halifelikliğini ilân etmiş olan Emevî sülâlesinden Abdurrahman b. Muhammed'e (IV. Abdurrahman), onun öldürülmesinden sonra da Abbâdiler tarafından kayıp halife II. Hişâm olduğu iddiasıyla tahta oturtulan Halef el-Husrî'ye biat etti (414/1023); bu suretle Emevî sülâlesine olan bağlılığını yine gösterdi.

Mücâhid 411 (1020) yılından itibaren Belensiye, Turtûşe (Tortosa) ve Mürsiye (Murcia) gibi çevre şehirleri hedef alan bir genişleme siyaseti izlemeye başladı. Bir süre Belensiye'yi Saklebî asıllı emir Lebîb'le birlikte yönetti. Lebîb'in halk tarafından kovulması üzerine şehir tamamıyla ona kaldıysa da diğer Saklebî emirlerinin, Âmirî ailesinden Abdülaziz b. Abdurrahman el-Mansûr'a biat edip onu Belensiye'de tahta oturtmak istemeleri üzerine iki yıl idaresi altında tuttuğu bu şehirden vazgeçti. Muhtemelen 420 (1029) dolaylarında Meriye (Almeria) Emîri Züheyr'in kontrolünde bulunan Mürsiye üzerine yürüdü ve burada şehir yönetimi için mücadele eden iki köklü aileden Beni Hattâb'ın iş başına gelmesine yardımcı olarak Beni Tâhir'in liderini Dâniye'ye götürdü. 429 (1037-38) yılında Abdülaziz el-Mansûr'un Meriye'yi ele geçirmesinden endişelenen Mücâhid Belensiye, Şâtibe (Jativa) ve Lurka'ya (Lorca) doğru bir askerî harekât başlattı ve Şâtibe ile Lurka'nın yanı sıra Şûzer'de hâkimiyet altına aldı. Ancak Abdülaziz el-Mansûr'un, çok sayıda paralı hıristiyan askerinin de bulunduğu güçlü ordusuyla yaptığı karşı hücum sonucu zaptettiği toprakları geri vermeye mecbur oldu (433/1042). Öldüğünde oğlu İkbâlüddevle Ali'ye Dâniye ve Balear adalarını içine alan, geniş bir ticaret ağına sahip zengin bir emirlik bırakan Mücâhid adaletli, ıleri görüşlü, sağlam iradeli, cesur bir devlet adamı kimliğiyle tanınıyordu. Şöhreti, bütün Batı Akdeniz'de müslümanlar ve kendisini Moge-tus adıyla tanıyan hıristiyanlar arasında sürekli denizlerde gezen ve kahramanlıklar yapan efsanevî bir kişi olarak uzun yıllar yaşamaya devam etti.

Mücâhid'e yer veren kaynaklarda onun başarılı idareciliği ve cengâverliği yanında özellikle hadis, kraat ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında bilgi sahibi olduğuna ve aruza dair bir kitap yazdığına dikkat çekilmekte, ayrıca mülûkû't-tavâif arasında en fazla âlim ve edibin onun sarayında görüldüğü belirtilmektedir (Dabbî, s. 472-473). Ebü Amr ed-Dânî, İbn Abdülber en-Nemerî, İbn Ma'mer el-Lugavî, İbn Sîde, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Reşîk, İbn Bürd el-

Asgar ve İbn Garsiyeye bunlardan bazılarıdır. Mücâhid topraklarında ilmin yayılması için özel bir çaba harcamış, bu çabanın bir sonucu olarak hür insanlar kadar köle ve câriyeler de ilmi faaliyetlere katılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. M. Tâvî et-Tancî), Kahire 1386/1966, s. 352-354; İbn Besâm eş-Şenterîni, *eş-Zahire*, I/1, s. 22-24; III/1, s. 224 vd.; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 472-473; Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhîsi ahbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Iryân - M. el-Arabî), Dârülbeyzâ 1950, s. 110; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle'tü's-siyera* (nşr. Hüseyin Mûnis), Kahire 1963, II, 43, 47, 117, 128; İbn İzarî, *el-Beyânü'l-muğrib*, s. 116, 143 vd.; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-â'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 190-195, 217-220; İbn Haldûn, *el'İber*, IV, 164-167; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, VIII, 135 (İndeks); R. Dozy, *Historia de los Musulmanes de España*, Madrid 1985, IV, 20, 33, 51, 52; R. Chabas, "Mochéhid hijo de Yûsuf y Ali hijo de Mochéhid", *Homénaje a D. F. Codera*, Saragossa 1904, s. 411-434; F. Codera, "Mochéhid, conquistador de Serdeña", *Centenario della nascita di Michele Amari*, Palermo 1910, s. 115-133; A. Prieto y Vives, *Los Reyes de Taifas*, Madrid 1926; C. Sarnelli Cerqua, *Mücâhid el-Âmiri: Kâ'idü'l-üstü'l-'Arabî fi ğarbiyyü'l-bahri'l-mütevassit fi'l-karni'l-hâmisî'l-hicrî*, Kahire 1961; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1970, s.187-200; İsmâ Sâlim Sîsâlim, *Cüzürü'l-Endelüsi'l-Mensiyeye*, Beyrut 1984, s. 136-161; M. J. Rubiera Mata, *La Taifa de Denia*, Alicante 1985; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985, bk. İndeks; a.mlf., "Mudjâhid", *EP* (İng.), VII, 292-293; M. de Epalza, "El Origen político del estado de Denia en el siglo XI: el Califâ Al-Mu'aiti y el Rey Muyâhid", *Actas del I. Congress d'Estudis de la Marina Alta*, Alicante 1986, s. 157-163; *Crónica anónima de Los Reyes de Taifas* (nşr. F. Maillou Salgado), Madrid 1991, s. 41-43; E. Lévi-Provençal, "Mücâhid", *IA*, VIII, 782-783.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜCÂHİD b. CEBR

(مجاهد بن جبر)

Ebû'l-Haccâc Mücâhid
b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî
(ö. 103/721)

Tâbiîn neslinin
önde gelen müfessirlerinden.

21 (642) yılında Mekke'de doğdu. Kays b. Sâib'in kölesiydi. Kur'an'a dair ilk bilgileri Kays'tan aldı ve sahâbîlerin ileri gelenleriyle görüşme imkânı buldu. Başta tefsir olmak üzere hadis ve fıkıh gibi alanlarda Abdullah b. Mes'ûd, Ali b. Ebû Tâlib, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Âişe, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr'den faydalandı; Abdullah b. Abbas'ın önünde Kur'an'ı otuz defa hatmetti ve onunla Kur'an'ı baştan sona kadar üç kere tefsir etti. İbn Abbas'ın ölümünden sonra Mek-

ke tefsir ekolünün önemli bir öncüsü olarak onun yerine tefsir derslerini üstlendi. İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Katâde b. Diâme, Amr b. Dînâr ve A'meş kendisinden faydalandı. Kırâat-i seb'a imamlarından Ebû Ma'bed İbn Kesîr ile Ebû Amr b. A'lâ ondan kırâat alanında istifade ettiler. Mücâhid b. Cebr aynı zamanda Kur'an'da anlatılan vak'aları ve bu olayların geçtiği yerleri araştırdı; Hârût ve Mârût olayını incelemek için Bâbil'e, Berhût kuyusunu görmek için Hadramut'a kadar gitti (Ebû Nuaym, III, 228; Ahmed İsmâil Nevfel, s. 53-56). Hayatının büyük bölümünü Kur'an'ın anlaşılması için yaptığı çalışmalara ayırdı, halkın fetva mercii oldu. Mekke'deki tâbiîn müfessirlerinin en yaşlısı olarak seksen iki yaşında vefat etti.

Süfyân es-Sevrî, Mücâhid'in geniş tefsir birikimine sahip, güvenilir bir müfessir olduğunu söyler; Katâde b. Diâme, onu yaşadığı devirdeki insanlar arasında tefsiri en iyi bilen kişi diye zikreder. İmam Şâfiî ve Buhârî de Mücâhid'in tefsirine güvenmiş, kendisinden gelen görüş ve rivayetlere kitaplarında yer vermiştir. İbn Sa'd ve İbn Hibbân onun hadis rivayetinde sika, şahsî hayatında müttaki, âlim ve fakih; Nevevî, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî ise tefsirde öncü bir şahsiyet olduğunu belirtmişlerdir.

Abdullah b. Abbas'tan öğrendiği tefsiri yazıya geçiren Mücâhid kendi öğrencileri için de aynı metodu uygulamış ve yaptığı tefsiri onlara imlâ etmiştir. Bugün elde bulunan ve Mücâhid'e nisbet edilen tefsirin öğrencileri tarafından derlendiğine inanılmaktadır. Kendisinden tefsir rivayet eden âlimlerin en meşhurları Abdullah b. Ebû Necîh, A'meş ve İbn Cüreyc'dir. Onun tefsirde metodu Kur'an'ı Kur'an'la ve ardından sünnetle tefsir etmek şeklindedir. Câhiliye şiiirinden, esbâb-ı nüzûlden ve İsrâiliyat'tan çokça faydalanmış, ancak İsrâiliyat konusunda eleştirilmiştir. Bunun yanında tefsirinde akla geniş yer vermiş, bu konuda kendisini tenkit edenlere, "Ben tefsire dair görüşlerimi Peygamber'in onlarca sahâbîsinden öğrendim" diyerek cevap vermiştir. Mücâhid'in bazı âyetlerden fikhî hükümler çıkardığı da görülmektedir. Meselâ cuma namazına dair, "Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan -nasibinizi- arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz" meâlindeki âyetten (el-Cum'a 62/10) zeval vaktinden cuma namazının bitişine kadar geçen sürede ticaret yapmanın ve çalışmanın meşru olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Âyet-

ler arasındaki irtibat ve insicamı da yorum için bir karîne olarak değerlendiren Mücâhid'in bazan mecazi tefsir yaptığı da olmuştur. Nitekim Bakara sûresinin 81. âyetinde geçen "suçu onu kuşatırsa..." ifadesini, "İnsanın işlediği günahlar birikir, kalbini karartır ve gittikçe kalbin her tarafını kaplar" şeklinde açıklamıştır. Aynı şekilde Müddessir sûresinin 4. âyetindeki "Elbiseni temizle" cümlesini, "Yaptığın amellemi sâlih kişilerin amelleri gibi yap" diye yorumlamıştır. Öte yandan kaynaklarda Mücâhid'in bazan hatalı tefsirler yaptığı ve âdeti sırf re'y ile hareket ettiği ileri sürülmüştür. Meselâ Ra'd sûresinin 43. âyetinde geçen, "yanında kitabın bilgisi bulunan" şahıstan kastedilenin Medine'de ihtidâ eden Abdullah b. Selâm olduğunu söylemiş, bunu duyan Saîd b. Cübeyr sürenin Mekke'de nâzil olduğunu hatırlatarak Mücâhid'in yanlış olduğunu belirtmiştir.

Mücâhid b. Cebr'e nisbetle yayımlanan iki tefsir Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de kayıtlı (nr. 2075) yazma nüshaya dayanmaktadır. Bunlardan ilkinin gerçekleştiren Abdurrahman Süretî mevcut yazmayı tahkik etmiş, ayrıca Taberî'nin tefsirinde ve diğer tefsirlerde bulunan bilgilerden Mücâhid'e nisbet edilenleri almış, nüshada tefsiri yer almayan bazı sûrelerin açıklamasını da bu şekilde oluşturmuştur (*Tefsiru Mücâhid*, Devha 1976; I-II, Beyrut, ts.). İkinci neşir M. Abdüsselâm Ebû'n-Nîl'e ait olup doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Araştırmacı ilk yayının eksiklerini gidermeye çalışmış, yazmadaki bilgileri ilk neşirde olduğu gibi zenginleştirmiştir (*Tefsirü'l-İmâm Mücâhid b. Cebr*, Nasr 1410/1989). İsmail Cerrahoğlu, bu neşirlerde kullanılan yazmadaki tefsir rivayetlerinin Mücâhid'e nisbetini zayıf görmekte, aynı şeyin ilk neşir tarafından yapılan eklemeler için de söz konusu olduğunu belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mücâhid b. Cebr, *Tefsiru Mücâhid* (nşr. Abdurrahman Tâhir b. Muhammed es-Süretî), Beyrut, ts. (el-Menşûrâtü'l-ilmiyye), neşredenin girişi, I, 24-61; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 464-467; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 40, 148; XXX, 30, 101, 332, 350; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 228, 279-283; Hatîb el-Bağdâdî, *Taқыidü'l-ilm* (nşr. Yûsuf el-İş), Dimaşk 1974, s. 105; Kurtûbî, *el-Câmi'*, I, 39; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 450-456; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 92; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, V, 370-374; Süyûtî, *el-İtkân* (Buḡḡâ), II, 1234; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961, I, 104, 105; Ahmed İsmâil Nevfel, *Mücâhid: el-Müfessir ve't-tefsir*, Kahire 1411/1990, s. 53-56; İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir", *AÜİFD*, XXIII (1978), s. 31-50.

MUHAMMET FATİH KESLER